

4. Вульф В.Б., Иванов В.Д. Основы педагогики в лекциях, ситуациях, первоисточниках. Учебное пособие. М. Изд-во. УРАО. 1997.
5. Доманский В.А. Задача современного образования – воспитание “человека культуры” // Педагогика толерантности. 1999. №1. С.24-27.
6. Маценко В.Ф. Технология создания имиджа // Практична психологія та соціальна робота. 1998. №1. С.37-40.

УДК 37.035.6(477)

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Гнатенко С.А., аспірант

Запорізький державний університет

Розглядаючи проблему виховання громадянина в її історичному аспекті, необхідно зазначити, що громадянські якості особистості визначалися тими цінностями, які були прийняті в конкретний історичний період розвитку суспільства та держави. Беручи до уваги, що цінність – це соціальна категорія для позначення матеріальних і духовних явищ, які позитивно впливають на орієнтацію потреб та інтересів людей, що пов'язані з відмінностями утилітарно-практичного і духовно-практичного ставлення до світу.

У філософсько-психологічному аспекті громадянство виступає у формі самовідчуття особистості як активно діючого, творчого начала всього світопорядку в цілому [1, 65].

Проблема виховання громадянина нерозривно пов'язана з ідеєю громадянського суспільства, яка своїм корінням сягає Давньої Греції та античного Риму, коли склалися уявлення про громадянство і громадянина та виникло поняття суспільства як сукупності громадян. Від лат. *civis* – громадянин – було утворене поняття *civitas* – суспільство. Два поняття пов'язані одне з одним із уявленням про місто і державу.

В українській мові слово “громадянин” – означає:

1. Особа, що належить до постійного населення якої-небудь держави, користується її правами і виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави.
2. Той, хто підпорядковує особисті інтереси громадянським, служить батьківщині [2, 175].

Пояснення, яке дає словник української мови слова “громадянство” – належність особи до складу громадян якоїсь держави, що обумовлює її права й обов'язки щодо цієї держави [2, 175].

У текстах історичного змісту (Г.Ващенко, М.Драгоманов, С.Соловйов, В.Ключевський, М.Грановський) поняття “громадянин” характеризує людину, яка служить загальній справі, яка думає про майбутнє своєї держави.

На їхню думку, громадянин повинен володіти такими якостями, як любов до Вітчизни, підкорення особистого інтересам загального, виконання ролі трудівника, сім'янина, борця за суспільні інтереси, повага до національних традицій.

Вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що В.Сухомлинський розглядав громадянство у нерозривному зв'язку з гуманізмом. Усі його твори пройняті ідеєю про виховання громадянина – людини, для якої невіддільні особисте й суспільне, права та обов'язки, яка любить свою Батьківщину, радіє її радостями, страждає її стражданнями, Усі свої сили віддає служінню народу.

Позачергове завдання виховання громадянина – навчити дитину жити серед людей, навчити людським взаємовідносинам. Він відстоює думку, що виховання громадянина, стосунки між людьми – це взаємна повага, взаємна доброта. Тільки отримуючи доброту і відповідаючи на неї теж добротою та турботою, дитина стає громадянином.

Незважаючи на те, що український народ тривалий час був позбавлений власної державності, українці зберегли традиції, рідну мову і найголовніше – прагнення до незалежності.

Отже, громадянське виховання являє собою складний та суперечний процес, що має свою об'єктивно зумовлену специфіку, пов'язану з потребами предмету, виражену в меті досліджуваного виду діяльності, реалізованої в різноманітних функціях у суспільстві, особливе місце серед яких займає функція виховна.

У зв'язку з цим виникає потреба в більш цілеспрямованій, відповідній сучасним вимогам життя підготовці майбутніх учителів до громадянського виховання учнів.

Загалом, сенс традиційного громадянського виховання складається з простих фундаментальних положень:

1. Будь-яка національна школа, щоб бути такою, повинна бути заснована на високих ідейних принципах, які складає сенс громадянської самосвідомості, патріотизму, тобто на свідомій та взаємозбагачуваній любові до своєї Вітчизни, народу, мови, духовному прикладі, загостреному почутті суспільної справедливості як найвищого закону існування націй, її саморозвитку; гуманізму, відвертості та дружжелюбного ставлення до всіх інших націй, народностей, постійна готовність сприйняти у них все найкраще, що може благодійно відбитися перш за все на духовному образі свого народу, також як і готовність віддавати іншим народам найвищі досягнення вітчизняного духу та розуму, громадянську мужність та вірність раз і назавжди вибореної Батьківщини, які б колізії не відбувалися в житті окремої особистості.

2. Ідеологи, які стоять за кермом державної політики, повинні піклуватися про те, щоб процес громадянського виховання мав солідну моральну та матеріальну підтримку в державних структурах і перш за все як постачального середовища, отримавши чітку та ясну ідеологічну доктрину, яка виражає свій сенс, загальногромадські інтереси націй.

3. Громадянське виховання є продуктом широкого комплексу освітніх дисциплін, зцементованих такими ідеалами: історія, словесність (мова та література), географія (краєзнавство), релігієзнавство (раніше – закон Божий), філософія (у тому числі і національна), фольклористика і т.д.

Усі перераховані предмети, які викладалися в школах, мали два виховних начала, а саме: по-перше, загально-гуманітарний, який формує в учня почуття відповідальності до великої людської спільноти на планеті, по-друге, суцільно національний, ґрунтовний, в обов'язковій гармонії з першим, дух який розвиває істину громадянства.

4. Успіх справи визначається творчою, оригінально думаючою, у найвищому ступені інтелігентною фігурою Вчителя. "Великий педагог є майстром, який створює душу", – говорив Ушинський [3, 29]. Будь-які зовнішні перешкоди типу засилля адміністративності або освітньо-ідеологічних стереотипів школи не заважали справжнім педагогам створювати в серцях і душах своїх підопічних високі громадянські пориви відразу ж направляти у русло глибокої самооцінки та самовиховання.

Генії культури та науки свої найкращі та найбільш теплі рядки присвячували отрочеству та юності, в яких не останнє місце займали спогади про педагогів [4, 308].

У сучасних умовах, коли наше суспільство шукає вихід із кризового стану, коли відсутня для більшості громадян України загальнонаціональна ідея як основа загальної єдності, згоди й міцного громадянського миру, багато педагогів і представників суспільності справедливо поставили питання про значення громадянського виховання учнів. Для нас ця вимога особливо актуальна. Молоде покоління переживає духовну кризу. Воно гостро потребує нової соціальної філософії, яка б пояснила сенс змін, що відбуваються. Поки ж воно намагається пристосуватися до життя, головним чином у матеріальному плані, як наслідок зростає агресивність, жорстокість, песимізм, страх, готовність заради своєї мети піти на порушення закону.

У третьому тисячолітті Україна змінюється, модернізуються всі сфери її соціального життя. Необхідні кардинальні зміни. Відомо: для того, щоб суспільство знаходилося на вищому рівні перед завданням, яке стоїть, потрібна освіта, просвіта, ініціативна громадянсько активна особистість. У цьому сенс одного із найважливіших припущень цивілізованого людського існування, яке подається світовим розвитком, є сучасна система освіти. У всі часи ядром такої системи був, є і залишається Учитель, який дає знання і розвиває духовний світ своїх учнів, виховуючи у них мораль, почуття власної гідності та громадянської відповідальності. Соціальна місія Учителя – вихователя незмінна в суспільстві. Учителя, який відповідає таким критеріям, теж треба створити. Найвища педагогічна школа повинна враховуючи соціальні зміни, які відбуватимуться, готувати своїх студентів – майбутніх учителів – до життя та творчої роботи в оновлюючих умовах, оскільки саме їм треба формувати майбутнє українське суспільство.

Найвищим проявом моральної культури і громадянства є духовність, як вияв досконалості і гармонії якостей людини, зорієнтована на сенс життя, високі ідеали. У контексті формування моральної культури педагоги можуть вирішити завдання виховання в учнів таких особистих якостей, як совість, порядність, скромність, обов'язковість, коректність. Процес навчання необхідно поставити так, щоб він формував людину високої моралі. Здійснюючи моральне виховання, треба наводити приклади видатних осіб, які

були взірцем служіння благородним ідеалам людства, пропагандистами ідей гуманізму і високої моралі. При цьому завдання педагога полягає у підвищенні свого виховного впливу на учнів методами, які використовуються у навчанні, формами організації навчальної роботи.

Отже, громадянське виховання – це вид виховної діяльності, направлений на формування особистості, яка здатна реалізувати інтереси суспільства, держави й свої власні, які були направлені в позитивному відношенні до суспільних структур державної влади, загальних цінностей та інтересів, до свого стану та ролі в суспільстві. Громадянське виховання являє собою складний та суперечливий процес, що має свою об'єктивно зумовлену специфіку, пов'язану з потребами предмета, виражену в завданнях дослідження виду діяльності, та реалізується в різних функціях у суспільстві, особливе місце серед яких займає функція виховна.

Активна життєва позиція учителя включає в себе чітку направленість на педагогічну діяльність та характеризується перевагою гуманістичних основ та ідеалів в особистій системі цінностей, активністю їх реалізації, бажанням проявляти співчуття у вихованні та навчанні дітей [1, 79].

У традиційній педагогіці зміст виховання змінювався із врахуванням змін, які відбувалися у суспільстві: виділення в системі виховання таких складових частин, як формування національного світогляду; соціально-політичне виховання учнів, формування суспільної активності учнів, ідейно-моральне виховання. В останні роки зміни пріоритетів у освітньо-виховній сфері виділили громадянське виховання в самостійно направлену систему виховання. Цю систему можна чітко переглянути у навчальних посібниках з педагогіки.

Головною відмінністю громадянського виховання треба визнати його багатогранність, воно не може бути локалізовано, на відміну від інших напрямків (трудового, естетичного та ін.), в якій-небудь одній сфері життєдіяльності. У всіх навчальних посібниках важливе місце приділяється патріотичному вихованню; підкреслюється важлива роль виховання особистості на народних традиціях та національних ідеалах.

На цьому етапі розвитку соціально-економічних умов України як правової, так і демократичної держави, передбачають організацію і здійснення освіти на таких принципах, як гуманістичний характер освіти, пріоритет загальнолюдських цінностей, життя та здоров'я людини, вільного розвитку особистості. Виховання громадянства, повага до прав і свободи людини, любові до навколишньої природи, Вітчизни, сім'ї; поєднання культурного та освітнього простору. Захист та розвиток системою освіти національних культур, регіональних культурних традицій та особливостей в умовах багатонаціональної держави.

Гуманізація життя суспільства пов'язана із затвердженням пріоритету загальнолюдських цінностей. Особлива роль тут належить учителю, чия діяльність направлена на розвиток творчих, духовно багатих індивідуальностей вихованців.

Виявлення сутності характеристик гуманізації освіти потребує розгляду ключового поняття "гуманізм". Гуманізм у загальнофілософському розумінні - це соціально-ціннісний комплекс ідей, які стверджують ставлення до людини як до вищої цінності, які визнають його право на свободу, щастя, розвиток і творчий прояв своїх фізичних і духовних сил. Відповідно він складає ідейну основу такого світогляду, в якому погляди, переконання й ідеали, які виражають ставлення людини до оточуючого природного та соціального середовища, будуються навколо одного центра - людини. Людина стає системоутворюючим фактором, ядром гуманістичного світогляду. У гуманітарному світогляді знаходять вираження різноманітні види ставлення людини до людини, суспільства, духовних цінностей, діяльності і т.д., які складають зміст гуманної особистості.

Сучасна педагогіка починає звільнятися від визначення виховання як "цілеспрямованого, систематичного впливу вихователя на вихованця з метою формування" й приходять до висновку, що в сучасних умовах повинен бути новий підхід до процесу виховання, відповідна оцінка того, що було. У зв'язку з цим О.Г.Асмолов вказує, що стратегічною метою сучасної освіти є виховання людини громадянської освіти: функціонально грамотної особистості, здатної приймати рішення, здійснювати самостійні вчинки, брати на себе відповідальність [5, 138].

Відсутність нормативних категорій в емоційно-особистому компоненті громадянського виховання призвела до неможливості його ефективного здійснення, а також необхідної критеріально-орієнтованої діагностики сформованості громадянських якостей особистості.

Зміст освіти, який включає в себе процес навчання та виховання в їх нерозривному поєднанні, орієнтовано на самовизначення й самореалізацію особистості, на розвиток громадянського суспільства, на укріплення та вдосконалення правової держави. З одного боку, це передбачає виховання законослухняного громадянина, людину, яка вмє вписуватись у загальний стиль життя, яка має почуття обов'язку й відповідальності, з іншого - розвиток індивідуальності, творчих здібностей, самостійності та ініціативності кожного учня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Развитие, социализация и воспитание личности. Вып. 1. - Ставрополь: Изд-во ИСКИУУ, 1993. - 114 с.
2. Словник української мови: У 11 т. - К.: Наукова думка, 1971. - Т. 2. - 550 с.
3. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2 т. - К.: Радянська школа, 1983. - Т.1. - 496 с.
4. Макаренко А.С. Сочинения в 7 т. - М.: Изд-во Академия педагогических наук РСФСР, 1958. - Т.5. - 426 с.
5. Асмолов А.Г. Психология личности. Принципы общепсихологического анализа. - М.: Просвещение, 1990. - 367 с.

УДК 376.64:37.013.42

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕПРИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Голованова Т.П., к.пед.н., доцент

Запорізький державний університет

Актуальність цієї проблеми зумовлена динамічною і радикальною трансформацією усіх сторін суспільного життя, реконструкцією принципів його організації, які сприяють наростанню нових соціальних проблем, у тому числі проблем виховання дітей у дитячих будинках, притулках, інтернатах. Сучасне життя не тільки не підкріплює психологічну стійкість людини, особливо дитини, а й робить неможливим формування особистості психометрично здорової й морально цілісної.

Роль сім'ї у формуванні особистості займає ведуче місце. Загальновідомо, що сім'я є складною системою взаємовідносин, у якій кожний її член займає відповідне місце, бере участь у виконанні відповідних функцій, своєю діяльністю задовольняє потреби інших, підтримує відповідний рівень міжособистісних взаємодій.

У неблагополучних сім'ях порушення сімейних відносин призводить до невиконання цих функцій, відбувається їх зміщення та перекручення, що може призвести до будь-яких наслідків, у тому числі і втечі дитини з рідної домівки та бродяжництва.

Якщо раніше в інтернатах виховувалася більшість дітей-сиріт, то зараз основну масу становлять діти, які мають батьків, а також діти, батьків яких позбавлено батьківських прав; які знехтували цими правами при народженні дитини; батьки, які стали недієздатними через хворобу; батьки, які перебувають у місцях позбавлення волі, а також діти, батьки яких ведуть аморальний спосіб життя.

Так, за період з 01.01.2001 року по 01.12.2001 року в Запорізькому обласному притулкові перебували 748 дітей у віці 3-18 років. При цьому 198 дітей з повних сімей, 401 – з неповних, 221 – з функціонально неспроможних сімей, 137 дітей без батьківського піклування та дітей-сиріт, 3 дитини під опікою, 9 з багатодітних сімей.

Створення та функціонування відповідних закладів має під собою належну правову основу. 1996 року постановою Кабінету Міністрів України затверджено Типове положення про притулок для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх.

У загальних положеннях підкреслюється, що притулок для неповнолітніх – соціально-виховний заклад для тимчасового перебування в ньому неповнолітніх віком від 3 до 18 років, які потребують соціального захисту держави.

До притулку для неповнолітніх приймаються неповнолітні, які:

- заблукали;
- були покинуті;
- залишилися без піклування батьків або опікунів;
- залишили сім'ю чи заклад освіти;
- вилучені кримінальними органами міліції у справах неповнолітніх із сімей, перебування у яких загрожує життю та здоров'ю дітей.